

Ga en doe hetzelfde (I): Je hebt het voor Mij gedaan

Sociale behoeften, rechten en plichten van burgers, relaties tussen landen, dialoog of politieke actie dagen ons als christenen, kinderen van dezelfde Vader, uit om "actief, vrij en verantwoordelijk aanwezig te zijn in het openbare leven" (H. Jozefmaria).

1-3-2023

Christenen weten dat we deel uitmaken van de grote familie van Gods kinderen. Onze diepste identiteit, als kinderen van de Vader, maakt ons tot broeders van alle mensen, geschapen naar zijn beeld en gelijkenis. We weten echter ook dat broederlijke relaties niet gemakkelijk zijn. Als gevolg van de erfzonde wordt onze onderlinge relatie gekenmerkt door de wond van de eerste zondeval, die de harmonie van de relaties tussen mensen vernietigt, evenals de relatie van het menselijk ras met de schepping^[1] Vanaf de eerste broers waarover de Bijbel ons vertelt, Kain en Abel, en de broedermoord gepleegd door de oudste, zijn er altijd familieconflicten geweest: Esau en Jakob vochten om het eerstgeboorterecht, Jozef werd verraden door zijn oudere broers, Mozes leed vanwege Aäron en Mirjam...

Ook in het Evangelie vinden we broeders onder degenen die dicht bij Jezus staan: Petrus en Andreas, Jakobus en Johannes, Maria, Martha en Lazarus. En ook daar komen botsingen tussen broers voor, zowel in de voorbeelden die Jezus vertelt aan degenen die naar hem luisteren – wanneer de verloren zoon van de gelijkenis terugkeert en zijn vader dat viert met een feest, wordt de oudere broer boos en weigert het huis binnen te gaan (vgl. Luc 15:28) – als tussen de mensen om hem heen: "Meester, zeg tegen mijn broer dat hij de erfenis met mij moet delen" (Luc 12:13); "Heer, laat het U koud dat mijn zuster mij alleen laat bedienen? Zeg haar dat ze mij komt helpen" (Luc 10:40).

Jezus heeft de menselijke relaties echter een nieuwe dimensie gegeven: "Ik verzeker jullie, alles wat je voor één van deze minste broeders van Mij hebt gedaan, heb je voor Mij

gedaan" (Mat 25:40). Hij, die een van ons wordt, identificeert zich met de zwakste van onze broeders en zusters, met degene die het meest lijdt, degene die het meeste onrecht lijdt. Geen christen kan onverschillig blijven voor een ander, omdat hij in hem niet alleen een gelijke ziet, maar ook Christus zelf. "In elk van hen moeten we Christus herkennen, we moeten in elk van hen Jezus zien als onze broeder; en op deze manier zal het voor ons gemakkelijker zijn om onszelf meer te geven in diensten, in aandacht, in genegenheid, in vrede en in vreugde,^[2] moedigt de heilige Jozefmaria aan.

Het eerste gebod

In een commentaar op de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan legt paus Franciscus uit dat het een achtergrond van eeuwen weerspiegelt: "Kort na het verhaal van de schepping van de wereld en

van de mens, toont de Bijbel de uitdaging van onze onderlinge relaties. Kaïn vernietigt zijn broer Abel en Gods vraag weerklinkt: ‘Waar is uw broer Abel?’ (Gen 4:9). Het antwoord is hetzelfde als wat we vaak geven: ‘Ben ik dan de hoeder van mijn broer?’ (Gen 4:9). Met zijn antwoord stelt God ieder type van determinisme of fatalisme ter discussie dat pretendeert de onverschilligheid te rechtvaardigen als enig mogelijk antwoord. Het stelt ons daarentegen in staat een andere cultuur te creëren die ons erop richt vijandschappen te overwinnen en de zorg op ons te nemen voor elkaar.”^[3]

Als ons dat gevraagd zou worden, zouden we zeker bevestigen dat we in vreemden een andere Christus proberen te zien. Maar afstand nemen van anderen kan ons vaak overkomen in gewone situaties. We kunnen politici bekritisieren die we niet leuk vinden zodra ze in het

nieuws verschijnen, degenen wantrouwen die anders zijn vanwege hun uiterlijk of gedrag, degenen verachten of negeren die tot een andere sociale laag behoren of zich in een andere economische situatie bevinden, discussiëren over een sportresultaat of hoe baby's moeten slapen. We kunnen zelfs andere christenen hard veroordelen omdat we – terecht of onterecht – van mening zijn dat ze niet als zodanig handelen.

We mogen niet vergeten dat de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan voortkomt uit de vraag "wie is mijn naaste?", aan Jezus gesteld door een leraar van de wet, die hij wilde rechtvaardigen nadat hij hem naar het eeuwige leven had gevraagd. Het antwoord op de oorspronkelijke vraag was al bekend bij zijn toehoorders, want het stond in de Thora: "U zult de Heer uw God liefhebben met heel uw hart, met

heel uw ziel, met heel uw kracht en met heel uw verstand, en uw naaste als uzelf" (Luc 10:27; vgl. Dt 6:4 en Lev 19:18). Jezus gaat verder door beide geboden te kenschetsen: "Dit is het grootste en eerste gebod. Het tweede is daaraan gelijk: U zult uw naaste liefhebben als uzelf. Aan deze twee geboden hangen heel de Wet en de Profeten" (Mat 22:38-40). Aan het einde van de gelijkenis, wanneer de leraar van de wet erkent dat de juiste houding die van iemand is die de gewonde man genadig is, zegt Jezus tegen hem: "Ga heen en doe hetzelfde."

Aan je naaste als jezelf

In het Nieuwe Testament bestaat er daarom geen twijfel over wat er gevraagd wordt van degenen onder ons die Jezus willen volgen. "Jullie hebben gehoord dat tot de ouden gezegd is: *U zult niet doden*. Wie doodt, zal uitgeleverd worden aan

het gerecht. Maar Ik zeg jullie: ieder die zijn broeder een kwaad hart toedraagt, zal uitgeleverd worden aan het gerecht. Wie “leeghoofd” zegt tegen zijn broeder, zal uitgeleverd worden aan het Sanhedrin. En wie “domkop” zegt, zal uitgeleverd worden aan het helle vuur.” (Mat, 5:21-22).

Na een paar jaar van deze leringen spoorde Johannes de eerste christenen aan om in broederlijke naastenliefde te leven als een onmisbaar onderdeel van liefde voor God: “Maar als iemand zegt dat hij God liefheeft, terwijl hij zijn broeder haat, is hij een leugenaar. Want als hij zijn broeder, die hij ziet, niet liefheeft, kan hij God niet liefhebben, die hij nooit heeft gezien.” (1 Joh 4:20)

We willen onze naaste "zien", zoals de heilige Johannes zegt, en Christus zelf in hem herkennen, vooral in het

geval van degenen die lijden. Soms ben je zelf in een pijnlijke of kwetsbare situatie geweest, andere keren zijn we het tegengekomen: iemand met wie we meestal op straat het pad kruisen die dakloos is; medewerkers die worden gediscrimineerd vanwege hun land van herkomst of de kleur van hun huid; kennissen met een ziekte die hen doet aftakelen of met mobiliteitsproblemen die buitengewone inspanningen en kosten zouden vereisen om een waardig leven te leiden; vrouwen die obstakels tegenkomen in hun onderwijs- of beroepsloopbaan, alleen maar omdat ze vrouw zijn; kinderen en jongeren die naar school gaan zonder de nodige middelen om hun studie met succes te voltooien; vrienden die verslaafd zijn aan pornografie, gokken of drugs... Om nog maar te zwijgen van oorlogen, hongersnood, epidemieën of natuurrampen die velen van ons

treffen of ons in de toekomst kunnen treffen.

Menselijke waardigheid en christelijke verantwoordelijkheid

Door de eeuwen heen zijn veel christelijke waarden de samenleving binnengedrongen en hebben deze menselijker gemaakt. Beetje bij beetje hebben we geleerd om in de ander iemand met waardigheid te herkennen, die het verdient om met respect behandeld te worden en wiens rechten evenveel waard zijn als de mijne. Filosofie, sociologie en recht, naast andere disciplines, hebben de waarde van elk menselijk leven onderzocht en hoe we het moeten beschermen, zowel individueel als collectief. Ontwikkeling op gebieden als techniek, economie en geneeskunde heeft het mogelijk gemaakt om de levensomstandigheden van grote

delen van de wereldbevolking te verbeteren, hoewel er nog veel moet worden gedaan en er voortdurend nieuwe uitdagingen verschijnen.

Soms zien we dat velen christenen de schuld geven van het gebrek aan samenhang tussen evangelische principes en publieke actie of denken we dat geloof een toevluchtsoord is dat ons in staat stelt om verantwoordelijkheden te ontlopen. Alsof bidden synoniem is met passiviteit, of wachten op eeuwig leven leidt tot veronachtzaming van de wereld, waarbij degenen die ons nodig hebben, worden vergeten. “In feite vult het geloof de erkenning van de ander aan met ongehoorde motivaties, omdat wie gelooft, kan gaan erkennen dat God ieder mens liefheeft met een oneindige liefde en dat ‘Hij hem hiermee een oneindige waardigheid verleent’. Hier komt nog bij dat wij geloven dat Christus zijn bloed heeft vergoten voor allen en

voor ieder en daarom niemand buiten zijn universele liefde blijft. En als wij naar de laatste bron gaan, die het innerlijk leven van God is, ontmoeten wij een gemeenschap van drie Personen, de oorsprong en het volmaakte model van ieder leven in gemeenschap.”^[4] —

De wereld in erfenis

De prelaat van het Opus Dei moedigt vaak iedereen aan om de hele wereld, met wat deze bevat, te voelen als iets geheel van ons, volgens de woorden van de H. Paulus: "Of het nu de wereld is, het leven of de dood; nu of in de toekomst; alle dingen zijn van jou, jij bent van Christus en Christus is van God" (1 Kor 3:22-23).

"Geconfronteerd met deze realiteit – alle dingen zijn van jou – verheugen we ons in de vreugden van anderen, genieten we van alle goede dingen

die ons omringen en voelen we ons uitgedaagd door de uitdagingen van onze tijd. Tegelijkertijd voelen we diep in onze ziel de situatie van de wereld, in het bijzonder de trieste realiteit van oorlog, en van andere situaties van grote nood en lijden van zoveel mensen, vooral de zwaksten."^[5] —

God heeft ons de wereld gegeven als een erfenis (vgl. Ps 2:8), dus het ligt in onze macht om haar te veranderen. We hebben niet gekozen voor het historische moment of de plaats waarin we leven, maar de omstandigheden die ons hebben geraakt, zijn precies de gelegenheid waarmee God erop rekt dat wij uitvoeren wat Hij Zelf in onze handen heeft gelegd.

Christenen willen een hart dat lijkt op dat van Christus, een hart dat de behoeften van anderen als het onze voelt, en dat ons ertoe brengt

dienovereenkomstig te handelen. Dit is een gave van God: "vul de harten van uw gelovigen en ontsteek in hen het vuur van uw liefde"^[6] vragen wij de Heilige Geest voor ons en voor iedereen in de Kerk. Tegelijkertijd gaat echte liefde niet zozeer om mooie woorden maar daden: een christen die toegewijd is aan Gods liefde is noodzakelijkerwijs een christen die actief probeert de samenleving te veranderen en die ernaar streeft deze steeds meer in overeenstemming te brengen met Gods logica en zijn liefde voor de mensen.

Persoonlijk en verantwoordelijk

Deze toewijding wordt in de eerste plaats getoond in een vurig en voortdurend gebed, de kinderlijke aandrang van degenen die om iets goeds vragen voor de mensen van wie ze houden: "In gebed moeten we

in staat zijn om onze vermoeidheid, het lijden van bepaalde situaties, van bepaalde dagen, de dagelijkse toewijding om Hem te volgen en om christenen te zijn, voor God te brengen, evenals het gewicht van het kwaad dat we in onszelf en in onze omgeving zien, zodat het ons hoop geeft en ons de nabijheid ervan laat voelen, ons een beetje licht geeft op het pad van het leven."^[7] —

Naast de houding om al deze behoeften aan God voor te leggen, is het een plicht van rechtvaardigheid om in actie te komen om de wereld te veranderen, om haar menselijker te maken, christelijker, goddelijker en om de waarheid, goedheid en schoonheid van Gods plan te tonen voor het geluk van mannen en vrouwen. Zij aan zij met anderen zoekt de christen, met de creativiteit van de liefde, nieuwe wegen zodat de boodschap die Christus ons in het evangelie heeft nagelaten

werkelijkheid wordt in de omstandigheden waarin we ons hier en nu bewegen.

Dit kan op vele manieren: het zal afhangen van de omstandigheden van de plaats, het historische moment, het persoonlijke karakter, de mogelijkheden die er zijn voor het gezin en de werkomstandigheden [...] en hun eigen politieke, economische of sociale voorkeuren bij het afwegen van oplossingen.

“Immers krachtens de aard zelf van de schepping bezitten de dingen hun eigen bestaan, waarheid, voortreffelijkheid, hun eigen wetten en orde, die de mens dient te eerbiedigen door de eigen methoden van iedere wetenschap en techniek te erkennen.”. ^[8] —

Tegelijkertijd moeten "alle christenen [...] zich bewust worden van hun bijzondere eigen roeping in de politieke gemeenschap. Zij moeten

een voorbeeld zijn van verantwoordelijkheidsgevoel en toewijding aan het algemeen welzijn."^[9] —

Er zijn veel manieren om goed te doen, en de Kerk moedigt haar kinderen aan om te handelen vanuit vrijheid en pluraliteit, zonder een bepaalde gedachtegang op te leggen. Bewogen door hetzelfde ideaal kunnen christenen zich groeperen in religieuze of burgerlijke verenigingen; in de meeste gevallen werken ze echter in publieke of private initiatieven die niet worden gepromoot door katholieke instellingen, maar die gericht zijn op het verbeteren van een bepaald sociaal aspect.

De liefde geeft aan de persoonlijke relatie tot God en tot de naaste de juiste inhoud; ze vormt het principe niet alleen van micro-betrekkingen – in vriendschap, familie en kleine

groepen – maar ook van macro-betrekkingen – in sociale, economische en politieke verbanden."^[10] Daaronder zoekt iedereen naar manieren om bij te dragen aan het oplossen van de sociale problemen die hij om zich heen ziet. De heilige Jozefmaria moedigde degenen die hem benaderden aan om verantwoordelijke burgers te zijn, in staat om de samenleving te veranderen en te verbeteren door hun eigen werk. "De acties van ieder van ons, kinderen, zijn persoonlijk en verantwoordelijk."^[11]

Vaak kun je groot goed doen met kleine gebaren, die een vitale houding ten opzichte van anderen tonen. Beschikbaar zijn om naar het adolescentie kind te luisteren, kan de openheid voor dialoog met de hedendaagse cultuur vergemakkelijken. Het met aandacht

en genegenheid omgaan met de oudere generatie, helpt om ook een respectvolle houding voor zwakkeren en kwetsbaren in de maatschappij te ontwikkelen. Het afwijzen van gesprekken op het werk waarin degenen die niet aanwezig zijn en zich niet kunnen verdedigen, worden bekritiseerd of belasterd, bevordert omgevingen van respect en vertrouwen.

Andere keren zal ons vermogen om verandering tot stand te brengen komen van onze professionele training of onze positie in de samenleving, door ons eigen werk, mobilisatie van burgers of de beslissing om zich aan de politiek te wijden: het beïnvloeden van rekeningen die de toegang van gezinnen tot de middelen die ze nodig hebben vergemakkelijken, het aan de kaak stellen van misbruik van economische corruptie, het

beëindigen van gewoonten die een deel van de bevolking buitensluiten ... Een arts, een parlementariër, de CEO van een bedrijf of een journalist kunnen hun werk goed doen zonder "in de problemen te komen", maar ze kunnen ook "hun leven ingewikkelder maken" door met hun werk bij te dragen aan de opbouw van een eerlijkere wereld.

De sociale leer van de Kerk in dialoog met de wereld

Het komt de Kerk toe de morele beginselen, ook met betrekking tot de sociale ordening, voor te houden en een oordeel uit te spreken over welke menselijke aangelegenheden ook, voor zover de grondrechten van de menselijke persoon of het geestelijk heil van de mensen dit vereisen^[12]. De Kerk, "pijler en grondslag van de waarheid" (1 Tim. 3, 15), "heeft van de apostelen het plechtig gebod van Christus ontvangen om de

heilswaarheid te verkondigen" en kan dus niet werkeloos toekijken.

Vanaf de negentiende eeuw stelde de kerk, om te vergemakkelijken dat het handelen van christenen alleen maar in het licht stond van nieuwe economische, politieke en sociale modellen, enkele parameters vast die zouden helpen om de boodschap van het Evangelie in deze nieuwe situaties niet uit het oog te verliezen.

De Kerk spant zich in om rechtvaardige houdingen te bevorderen in de omgang met de aardse goederen en in de sociaal-economische betrekkingen. Het Compendium van de Sociale Leer van de Kerk bevat enkele beginselen die als leidraad dienen.

“In zijn primaire en algemeen aanvaarde betekenis duidt het *algemeen welzijn* op ‘het totaal van die sociale voorwaarden, waardoor zowel groepen als enkelingen hun

eigen volmaaktheid vollediger en vlugger kunnen bereiken”.

[13] Het principe van de universele bestemming van goederen herinnert ons eraan dat "de geschapen goederen in een billijke verdeling aan allen moeten toekomen, onder de schutse van de rechtvaardigheid, vergezeld van de liefde"^[14] Volgens het subsidiariteitsbeginsel moeten *"alle maatschappijen van een hogere rangorde een houding aannemen van hulp ("subsidium") – dus van ondersteuning, van bevordering, van ontwikkeling – tegenover maatschappijen van een lagere rangorde."*^[15]; en dus wordt zorg besteed aan "het gezin, de groepen, de verenigingen, de territoriale lokale realiteiten, kortom voor het aggregaat van economische, sociale, culturele, sportieve, recreatieve, beroepsmatige en politieke uitdrukkingen die mensen spontaan in het leven roepen en die het hen

mogelijk maken om effectieve sociale groei te realiseren"^[16] _____

“Het karakteristieke gevolg van de subsidiariteit is de participatie, die vooral tot uitdrukking komt in een reeks van activiteiten waarmee de burger [...] bijdraagt tot het culturele, economische, politieke en sociale leven van de gemeenschap van burgers waartoe hij behoort.

Participatie is een plicht die bewust door allen moet worden vervuld, met zin voor verantwoordelijkheid en gericht op het algemeen welzijn”^[17] _____

Ten slotte impliceert het solidariteitsbeginsel "dat de mensen van onze tijd zich beter bewust zouden worden van het feit dat zij schuldenaars zijn van de maatschappij waartoe zij behoren [...]

Dergelijke schuld moet worden afgelost via de verschillende vormen van sociale interactie.”^[18] _____

Deze principes doen ons ontdekken dat veel van de sociale initiatieven die om ons heen bloeien gebaseerd zijn op gedeelde waarden. Het bestuderen en bekendmaken ervan kan de gelegenheid zijn om samen met de overige inwoners van onze landen te bouwen aan een eerlijkere samenleving.

Waarheid, vrijheid, rechtvaardigheid en naasteliefde

Er zijn vier fundamentele waarden waarop de beginselen van de sociale leer van de Kerk zijn gebaseerd: waarheid, vrijheid, rechtvaardigheid en liefde.

Naasteliefde moet het leven van christenen leiding geven, zowel persoonlijk als sociaal. “De Kerk moet niet alleen het Woord verkondigen, maar ook het Woord, dat naasteliefde en waarheid is,

waarmaken.”^[19] We hebben het de afgelopen jaren steeds duidelijker gezien: in het licht van wereldwijde crises is er een reactie van solidariteit die degenen verenigt die samen lijden.

Er zijn gezinnen die worden herenigd wanneer zich een situatie voordoet van bijvoorbeeld ernstige ziekte van een gezinslid. Buren gaan met elkaar in gesprek als ze gedwongen worden om meer tijd thuis door te brengen. Dit zijn houdingen die we kunnen aannemen, zelfs als het niet de omstandigheden zijn die ons ertoe leiden: ken ik de namen van degenen die in mijn gebouw wonen, of in het meest afgelegen huis in het dorp? Heb ik ooit met iedereen gesproken, geïnteresseerd in hun omstandigheden, op zoek naar onderlinge nabijheid?

Wat aan de buitenkant een eenvoudig gebaar van goed onderwijs of een teken van vriendelijkheid lijkt, kan in feite Gods liefde voor iedereen weerspiegelen: "de liefde die vol is van kleine gebaren van wederzijdse liefde, ook het burgerlijke en politieke leven raakt en tot uiting komt in alle handelingen om een betere wereld op te bouwen. Om deze reden komt de liefde niet alleen tot uitdrukking in intieme en nabije relaties, maar ook in 'macro-relaties: sociale, economische, politieke betrekkingen'".^[20] De eenheid van leven van een coherente christen brengt hem ertoe om op alle niveaus met naastenliefde te handelen, zowel in wat hem nauw raakt als in de meest verre onderwerpen.

Uitgaande van respect voor iedereen, waarbij het welzijn van elke persoon boven ideeën of meningen wordt gesteld, kunnen christenen

intervenieren in allerlei kwesties, met verantwoordelijkheid en creativiteit, zonder aan de Kerk toe te schrijven dat iedereen het zo zou moeten doen. Christenen genieten “de meest volledige vrijheid [...] met de persoonlijke verantwoordelijkheid die daarvan is afgeleid, om naar eigen goeddunken handelend op te treden in kwesties van politiek, maatschappij, cultuur, etc”.^[21]_____

"Wie de ander met naastenliefde tegemoet treedt, is allereerst rechtvaardig jegens hem. De gerechtigheid is op geen enkele wijze vreemd aan de liefde en is ook geen alternatieve of parallelle weg naast de liefde: de gerechtigheid is onlosmakelijk met de liefde verbonden, [...] maakt er onderdeel van uit. De gerechtigheid is de eerste weg van de liefde."^[22]_____ En andersom: de strijd voor het algemeen welzijn zal altijd geleid worden door begrip

en respect. Het zou geen zin hebben om met een hart van steen gerechtigheid te zoeken of blij te zijn om iets objectief slechts omdat het onze mening bevestigt.

Geconfronteerd met naasten die lijden onder de gevolgen van acties of manieren van leven die in strijd zijn met de moraal, of die zich van God afwenden of een andere levensstijl aannemen, is de enig mogelijke reactie voor een christen begeleiding vol genegenheid en begrip, nooit een zelfingenomen reactie die over de schouder naar anderen kijkt. Net zoals de Kerk de dialoog met de wereld aangaat door naastenliefde, zoeken wij, vanuit de wereld, een gesprek dat openstaat voor iedereen, dat iedereen omvat en zich niet afsluit voor voorstellen die we als bedreigingen ervaren, maar dat ons verschillende standpunten laat verwelkomen, en laat leren van anderen.

De apostelen waren ook geen uniform geheel. Ze kwamen uit verschillende achtergronden, hadden verschillende beroepen, soms onverenigbare karakters, tegengestelde meningen... Maar ze waren verenigd door liefde voor Christus en de missie om het Goede Nieuws aan de wereld te brengen. Door het primaatschap van Petrus en collegialiteit te combineren met hun eigen identiteit, vervulden zij het gebod van Christus: "Gaat uit over de hele wereld en verkondigt het evangelie aan heel de schepping" (Mc 16:15).

De belofte van Jezus

Deze christelijke verplichting van naastenliefde begint, net als alle anderen, bij Gods liefde voor de mens. Hij is het die harten verandert en de wereld vernieuwt:

"Naastenliefde en rechtvaardigheid zijn niet alleen sociale deugden,

maar zijn geestelijke handelingen die worden uitgevoerd in het licht van de Heilige Geest."^[23] —

We weten dat we geen volmaakte gerechtigheid op aarde kunnen bereiken, en we hebben de gerechtigheid van eeuwig leven. Dat leidt er echter niet toe dat we onze aardse plichten verwaarlozen, omdat we weten dat het eeuwige leven zal afhangen van wat we hier hebben nagestreefd om het "je hebt het voor mij gedaan" van Jezus te leven. We hopen de wereld te veranderen, bij te dragen aan het geluk van de mensen om ons heen, en zelf ook gelukkig te zijn, omdat we uit de mond van Jezus horen wat hij op een dag beloofde aan degenen die naar hem luisterden: "Gelukkig die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid, want zij zullen verzadigd worden" (Mt 5:6).

[1] Vgl. *Catechismus van de Katholieke Kerk*, nr. 400.

[2] Heilige Jozefmaria, *brief* n. 3 ("Over de missie van de christen in het sociale leven"), n. 31.

[3] Franciscus, *Fratelli tutti*, n. 57.

[4] Franciscus, *Fratelli tutti*, n. 85.

[5] Fernando Ocáriz, *brief* 19.III.2020, nr. 7.

[6] Alleluia van het Hoogfeest van Pinksteren, cyclus B.

[7] Benedictus XVI, *Audiëntie* 1 februari 2012.

[8] Tweede Vaticaans Concilie, *Gaudium et Spes*, n. 36.

[9] *Ibidem*, nr. 75.

[10] Benedictus XVI, *Caritas in Veritate*, n. 2.

[11] Heilige Jozefmaria, *brief n. 3, n. 37.*

[12] Vgl. *Catechismus van de Katholieke Kerk*, n. 2032; 2420.

[13] *Compendium van de Sociale Leer van de Kerk*, nr. 164.

[14] Zie *ibid.*, nr. 171.

[15] *Compendium van de Sociale Leer van de Kerk*, nr. 186.

[16] *Ibidem*, nr. 185.

[17] *Ibidem*, nr. 189.

[18] *Ibidem*, nr. 195.

[19] Benedictus XVI, *Algemene Audiëntie*, 25 april 2012.

[20] Franciscus, *Fratelli tutti*, n. 181.

[21] Heilige Jozefmaria, *Vrienden van God*, nr. 11.

[22] Benedictus XVI, *Caritas in Veritate*, n. 6.

^[23] Benedictus XVI, *Algemene Audiëntie*, 25 april 2012.

Teresa Gómez

pdf | Document automatisch
aangemaakt door <https://opusdei.org/nl-nl/article/ga-en-doe-hetzelfde-i-je-hebt-het-voor-mij-gedaan/> (31-3-2025)